

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

9-maxsus
son (5-jild)

2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 5/9 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent;

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent;

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Nasirxodjayeva Dilafroz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent;

Jabborova Charos Aminovna - iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari doktori (DSc), Professor.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent;

Qodirova Muqaddas Tog'ayevna - filologiya fanlari nomzodi, dotsent.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b.,;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, professor;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD);

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari

doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD);

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasini mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD).

22.00.00- SOTSIOLOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

07.00.00 – TARIX FANLARI

Raupov Xolmamat Rashidovich, Xaitova Olmaxon Saidovna

O'ZBEKISTONDA KON-METALLURGIYA SOHASI TARAQQIYOTIDA BERUNIY

ILMIY METODOLOGIYASINING O'RNI 13-19

Muminov Ulmas Ravshanqulovich

QADIMGI TURKIYLARDA DAVLATCHILIK AN'ANALARI 20-30

Azamatova Gulmira Bayirbekovna

MEHNAT MIGRATSIYASINI HUQUQIY TARTIBGA SOLISH MEXANIZMLARI:

XALQARO STANDARTLAR VA MILLIY QONUNCHILIK 31-37

Absalom Ziyadullayevich Xujanazarov

YANGI O'ZBEKISTON SHAROITIDA SURXONDARYO VILOYATIDA

SOG'LIQNI SAQLASH SOHASIDAGI O'ZGARISHLAR 38-43

Allamuratov Shuxrat Ashurovich

BUXORO AMIRLIGINING ICHKI SAVDO-TRANZIT ALOQALARIDA

AMUDARYO SUV YO'LINING O'RNI 44-49

Sabirov Mansurbek

AMUDARYO SOHILI BO'YLAB XALQARO KARVON YO'LIDA RIVOJLANGAN

O'RTA ASR VA SHAHARLARI SAHIFASI 50-53

Matnazarova Mohira Uktamovna

KO'CHMANCHI CHORVADORLAR CHORVACHILIK XO'JALIGINING

SHAKLLANISH OMILLARI 54-59

Shukurillayev Yunus Asrorovich

BUXORO AMIRLIGIDA HARBIY UNVON VA MANSABLARGA TAYINLANISHIGA

OID HUIJATLAR TAHLILI (QO'SHBEGI DEVONXONASI ARXIVI HUIJATLARI ASOSIDA)..... 60-67

Esanova Nilufar

O'ZBEKISTONDA XALQARO MUNOSABATLARNING USTUVOR YO'NALISHLARI

VA ULARNING SANOAT RIVOJLANISHIDAGI BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI 68-73

Jumayev Abdumo'min Fayziyevich

IBN SINONING ASH-SHIFO ASARINING ISLOM VA YEVIROPA FALSAFASIGA TA'SIRI 74-82

Pardaxol Normamatova Ochildiyevna

MUSTAQILLIK YILLARIDA SURXONDARYO VILOYATINING

SOG'LIQNI SAQLASH SOHASIDAGI XALQARO HAMKORLIGI 83-87

Elboyeva Shaxnoza

O'ZBEK OLIMALARINING XALQARO ILM-FAN, MADANIYAT RIVOJIGA

HAMDA FAN VA TEXNIKA TARAQQIYOTIGA QO'SHGAN HISSALARI 88-94

Джаббарова Юлдуз Джуманиязовна

РОЛЬ ИСТОРИИ МЕДИЦИНЫ В ФОРМИРОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ

ИДЕНТИЧНОСТИ БУДУЩИХ ВРАЧЕЙ В МЕДИЦИНСКИХ ВУЗАХ УЗБЕКИСТАНА 95-100

Tuyev Fazliddin Erkinovich

2009–2011-YILLARDA BUXORO, SAMARQAND, NAVOIY SANOATIDA

O'SISH VA XALQARO HAMKORLIK DINAMIKASI 101-104

<i>Жураева Камола Сайфиддиновна</i> КАСПИЙСКИЙ РЕГИОН ВО ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКЕ УЗБЕКИСТАНА	105-109
<i>Abdujabborov Kamoliddin</i> QADIMGI BAQTRIYA VA AVESTO JAMIYATI DAVRI QISQACHA TAHLILI	110-115
<i>Mamanov Abdurahim Abduhakimovich</i> TEMURIYLAR VA ULARDAN KEYINGI SULOLALAR DAVRIDA DINIY HOKIMIYATNING KUCHAYISHI (SABABLAR VA NATIJALAR)	116-122
<i>Xolmatov Shukurillo Ziyoviddin o'g'li</i> INGLIZ TILLI TADQIQOTLARDA ILK O'RTA ASRLAR MARKAZIY OSIYO TARIXINING O'RGANISH BOSQICHLARI	123-128
<i>Djurayev Baxtiyor Rajaboyevich</i> O'ZBEKISTON IJTIMOY-IQTISODIY HAYOTIDA AYOLLARNING O'RNI VA GENDER TENGLIGI MASALALARI (TARIXIY-IJTIMOYIY TAHLIL 1991-2025-YY)	129-136
<i>Matyagbov Toyirjon Sultanbayevich</i> JANUBIY OROLBO'YI HUDUDIDA NEOLIT DAVRI KULOLCHILIGIGA DOIR BA'ZI CHIZGILAR	137-140

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Султанова Дина Файзрахмановна</i> ОБЩЕНАУЧНАЯ МЕТОДОЛОГИЯ ИСТОРИЧЕСКОГО ИНСТИТУЦИОНАЛИЗМА В РАЗВИТИИ ЭКОНОМИКИ ОТРАСЛИ КОНЕВОДСТВА НА ТЕРРИТОРИИ СОВРЕМЕННОГО УЗБЕКИСТАНА	141-153
<i>Shodmonov Abduvohid Farxod o'g'li</i> O'ZBEKISTON TARIXIY YODGORLIKLARINI RAQAMLI TURIZM ORQALI SAQLASH VA RIVOJLANTIRISH	154-157

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Otamuratov Sarvar</i> YOSHLARGA OID DAVLAT SIYOSATI: XALQARO TAJRIBA ASOSIDA YANGI TASHABBUSLAR VA QONUNGA TAKLIF ETILAYOTGAN MUHIM QO'SHIMCHALAR	158-164
<i>Tashanov Abduxoliq</i> BUZG'UNCHI G'OYA VA BUZG'UNCHI FAOLIYATNING SHAKLLANISHIDA SALBIY TARBIYA VA ATROF-MUHIT TA'SIRI	165-171
<i>Raxmatova Xolidaxon Xolikovna</i> XOJA AHROR VALIY MUROSAGA OID QARASHLARINING FALSAFIY MOHIYATI	172-178
<i>O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna</i> ABDULXAMID SULAYMON O'G'LI CHO'LPONNING BADIY-ESTETIK MEROSI	179-183
<i>Yazdonov Ulug'bek Tashmurotovich</i> TA'LIM VA TARBIYA – JAMIYATNI MA'NAVIY-MADANIY DEFORMATSIYALASHUVDAN SAQLOVCHI OMILDIR	184-189
<i>Абдуллаева Махбуба Нуруллаевна, Жалалова Гулбахор Одилжоновна</i> КОГНИТИВНЫЕ ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ НАУКИ В IX – XII ВЕКАХ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ	190-197

<i>Rasulov Hakim Mamanovich</i> DAVLAT VA JAMIYAT O'ZARO ALOQADORLIGINING SIYOSIY-INSTITSIONAL TAHLILI	198-201
<i>Azamova Sitora Ayonovna</i> O'ZBEKISTON ZAMINIDA EKOLOGIK MADANIYATNING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI	202-206
<i>Xolmirzaev Xurshid Nakibillaevich</i> FUTUROLOGIK TAFAKKURDA SUN'IY INTELEKTNING NAMOYON BO'LISHI	207-212
<i>Namazova Yulduz Muzaffarovna</i> RAQAMLI SIVILIZATSIYA SHAROITIDA MILLIY TA'LIMNING STRUKTURAVIY-FUNKSIONAL JIHATLARI	213-217
<i>Abdurazoqov Gulmurod Musurmonqulovich</i> MAFKURAVIY OMILLARNING YOSHLAR KAMOLOTIGA TA'SIRI NAMOYON BO'LISHINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	218-224
<i>Tojibayev Baxromjon Turabayevich</i> "PREKARIAT" TUSHUNCHASINING GENEZISI: ETIMOLOGIYA, FALSAFIY-IJTIMOYIY ANGLASH	225-229
<i>Tursunova Laylo Ergashevna</i> TILAB MAHMUDOVNING ADABIY ESTETIK QARASHLARINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI	230-235
<i>Филиппов Ольгерд Александрович</i> ГУМАНИСТИЧЕСКАЯ ТРАДИЦИЯ В ЭПОХУ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ ОБЩЕСТВА	236-244
<i>Chorieva Madina Aliyevna</i> INKLYUZIV TAFAKKUR — JAMIYATNING BARQAROR RIVOJLANISHINING FALSAFIY ASOSI	245-249
<i>Zakirova Nigora Xalmaxammatovna</i> AXBOROT MAKONIDA MILLIY O'ZLIKNI ANGLASH JARAYONINI RIVOJLANTIRISHDAGI MUAMMOLAR VA ULARNI HAL ETISH IMKONIYATI	250-254
<i>Primov Baxriddin Abdiraxmonovich</i> AXBOROT IMPERIALIZMI TAHDIDLARI	255-261
<i>Karimov Zafarbek Ataboyevich</i> TA'LIM TIZIMINI SOTSIOLOGIK-FALSAFIY TAHLIL QILISHDA GUMANITAR YONDASHUVLAR	262-267
<i>O'razov Bobir Baxtiyorovich</i> IJTIMOIY DAVLAT HAQIDAGI G'ARBONA QARASHLAR: FALSAFIY-ILMIY TAHLIL	268-272
<i>Shaydullayev Normamat Sherkuziyevich</i> RAQAMLASHGAN JAMIYAT SHAROITIDA INSON QADRI VA ONG EVOLYUTSIYASI	273-278
<i>Tursunova Olmos Fayziyevna</i> YOSHLAR HUQUQIY ONGI VA MADANIYATINI YUKSALTIRISHNING MA'NAVIY TARBIYA JARAYONIDA TUTGAN O'RNI VA AHAMIYATI	279-284
<i>Turaeva Sanobar Khalimovna</i> EASTERN EDUCATION - THE IMPORTANCE OF UPBRINGING IN THE FORMATION OF HUMAN QUALITIES IN YOUNG PEOPLE	285-287

<i>Jo'rayev Akram Namozovich</i> EKSTREMIZM G'OYALARIGA QARSHI KURASHDA MILLIY O'ZLIKNI ANGLASH MEXANIZMLARINING PSIXOLOGIK VA FALSAFIY ASOSLARI	288-291
<i>Taylyakova Feruzahon Sultanovna</i> GLOBALLASHUV - MA'NAVIYATNI ANGLASH OMILI	292-296
<i>Toxirov Abdumalik Ashurali o'g'li</i> MAHALLA VA OILADA YOSHLAR AXLOQINI ME'YORLASHTIRISHNING IJTIMOIY-FALSAFIY ASOSLARI	297-302
<i>Sherboboyev Muxriddin, Javlonbek Hafizullayev</i> KARL POPPERNING BILISH FALSAFASIGA OID QARASHLARI	303-307
<i>Nasriddinov Faxriddin Xalmamatovich</i> AXBOROT VA AXBOROT TIZIMLARINING FALSAFIY TAHLILI	308-314
<i>Ochilov Husan</i> MILLIY AN'ANA VA MODERNIZATSIYA UYG'UNLIGINING FALSAFIY TAHLILI	315-321
<i>Madaminov Nasimjon</i> MILLIY MUSIQIY MEROS ASOSIDA YOSHLARNING ESTETIK DIDI VA TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHNING FALSAFIY JIHATLARI	322-326
<i>Xolmirzayeva Jumagul Xamdammovna</i> MEHNAT MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH SOHADAGI XORIJIY TAJRIBALAR	327-331
10.00.00 - FILOLOGIYA FANLARI	
<i>Narmuratov Zayniddin Radjabovich</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI SCIENCE/ILM KONSEPTLI FRAZELOGIK BIRLIK LARNING LINGOMADANIY XUSUSIYATLARI	332-337
<i>Payzibayeva Madinaxon Sobirjon qizi</i> INGLIZ XALQ ERTAKLARI OBRAZLARINING BADIY XUSUSIYATLARI VA ULARNING O'ZIGA XOS JIHATLARI	338-342
<i>Axmedov Anvar Botirovich</i> NEMIS TILI TIZIMIDA O'ZLASHMA NEOLOGIZMLARNING ROD KATEGORIYASIGA EGA BO'LIH MASALASI	343-347
<i>Djabbarova Shoir Baltayevna</i> ETNOGRAFIK REALIYALARNING LINGVISTIK XUSUSIYATI	348-351
<i>Genjemuratov Yaqipbek Baxriyatovich</i> FELETONNING JANR SIFATIDA ANIQLASH MUAMMOLARI	352-355
<i>Tadjiyeva Mastura Fayzullayevna</i> INGLIZ MAQOLLARIDA "LOVE" KONSEPTINING VOQELANISHI	356-360
<i>Qurbonova Gulnoza Abduholiq qizi</i> GIDRONIMLARNING STRUKTUR-SEMANIK TAHLILINING XUSUSIYATLARI	361-364
<i>Ayimbetova Shyryn Jabbar qizi</i> BOLALAR ADABIYOTINING POETIK-FUNKSIONAL XUSUSIYATLARI: YOSH PSIXOLOGIYASI, DIDAKTIKA, AKSILOGIYA	365-371
<i>Ruziyeva Nasiba Kenjayevna</i> O'ZBEK TILIDAGI IBORALARNING SEMANTIK XUSUSIYATLARI VA FRANSUZ TILIGA TARJIMASI	372-375

<i>Бабаева Зарина Сайфуллаевна, Фёдорова Арина Максимовна</i> ГЕЙМИФИКАЦИЯ В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА	376-385
<i>Xushmatatova Aminaxon</i> LINGUOCULTURAL FEATURES OF SPEECH INTENTION IN THE DISCOURSE OF ENGLISH AND UZBEK DRAMATIC WORKS	386-392
<i>Saparniyazova Sarbinaz Baxtiyarovna</i> THE INFLUENCE OF CONTEXTUAL FACTORS ON THE PERCEPTION OF THE PRAGMATICS OF APOLOGY IN ENGLISH AND UZBEK	393-397
<i>Adxamova Shirin Farhodjon qizi</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA EMOTSIONAL HOLATNI IFODALOVCHI KOLLOKATSIYALARNING QIYOSIY TADQIQI	398-401
<i>Машарипова Валентина</i> ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЙ АНАЛИЗ ВЕРБАЛИЗАЦИИ ПАРАЛИНГВИСТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ В ПОРТРЕТНЫХ ОПИСАНИЯХ В АНГЛИЙСКИХ И РУССКИХ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТЕКСТАХ	402-405
<i>Abduqahhorova Gulnoza Abduvahobovna</i> RUS VA O'ZBEK TILLARIDAGI IQTISODIY ANGLISIZMLARNING SINTAKTIK XUSUSIYATLARI	406-411
<i>Raxmonova Yulduz Xusanovna</i> ADABIY ASARLARDA IJTIMOIIY FOJIAVIYLIKNING ESTETIK TALQINI	412-417
<i>Ayimbetova Damekhan Maksetbay qizi</i> ADABIYOTDA ANIMALISTIK JANR VA RAMZIY OBRAZLAR BO'YICHA OLIV BORILGAN ILMIY TADQIQOTLAR	418-427
12.00.00 – YURIDIK FANLAR	
<i>Фазилов Фарход Маратович</i> УГОЛОВНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ДИПФЕЙКОВ: ОПЫТ УЗБЕКИСТАНА	428-439
<i>Zokirov Sherzod Ilxom o'g'li</i> FUQAROLAR MUHOJIRATLARI BILAN ISHLASH BO'YICHA CHET EL DAVLATLARI TAJIRIBASI: QIYOSIY-HUQUQIY TAHLIL	440-448
<i>Rakhmonov Tolib</i> ISSUES OF DETERMINING THE CIVIL LEGAL STATUS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN UZBEKISTAN	449-454
<i>Sobitxonov Joxongir Zunnurxon o'g'li</i> ISLOM BANKLARI FAOLIYATIDA "FATVO SHOPPING" AMALIYOTI VA UNING OLDINI OLISH BO'YICHA HUQUQIY MEKANIZMLAR	455-462
<i>Mamatmurodov Farrux Farhod o'g'li</i> O'ZBEKISTONDA SUKUKNI RIVOJLANTIRISH: HUQUQIY ISLOHOTLAR, INFRAUZILMA, MUAMMOLAR VA IMKONIYATLAR	463-472
<i>Юнусов Достонбек Анваржон угли</i> ПОНЯТИЕ И ОСНОВНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ ПРАВОВОГО РЕЖИМА ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН	473-481

<i>Uteniyazov Keulimjay Kuanishbayevich</i> JINOYAT PROTSSESSIDA AYBLOV FUNKSIYASINI AMALGA OSHIRUVCHI SUBYEKTLARNING HUQUQIY MAQOMIGA OID MUAMMO VA YECHIMLAR	482-489
<i>Xidirov G'anisher Tojimurodovich</i> TEZKOR-QIDIRUV FAOLIYATI USTIDAN SUD NAZORATINING QIYOSIY-HUQUQIY TAHLILI	490-499
<i>Baxronov Ravshan Rashid o'g'li</i> SUN'IY INTELLEKT VA INSON HUQUQLARI: NAZARIY VA HUQUQIY ASOSLAR	500-504
<i>Усмонов Малик</i> ОТСЛЕЖИВАНИЕ И ЗАМОРАЖИВАНИЕ НЕЗАКОННО ПОЛУЧЕННЫХ АКТИВОВ: СРАВНИТЕЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ПОДХОДОВ	505-510
<i>Abdusatarov Jaloliddin Sharafutdin o'g'li</i> RAQAMLI AKTIVLAR BILAN BOG'LIQ NIZOLARNI HAL QILISHNING MUQOBIL USULLARI	511-517
<i>Islomqulova Shohsanam Vahobjon qizi</i> TIBBIYOT XODIMINING KASBIY JAVOBGARLIGINI SUG'URTALASHDA SUG'URTA TOVONI, SUG'URTA PULI VA SUG'URTA MUKOFOTI TUSHUNCHALARINING MOHIYATI	518-524
<i>Ibodullo Xayrullo Jaxongir o'g'li</i> O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI VA XORIJIY DAVLATLAR SUDYALARINING KONSTITUTSIYAVIY-HUQUQIY MAQOMI	525-530
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Xolmatova Ziroatxon Anvarovna</i> BO'LG'USI PEDAGOGLARDA NOSTANDART TESTLARNI TUZISH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA XORIJ TAJRIBASI	531-534
<i>Mamajonova Gulnoza Karimovna</i> AXLOQIY VA ESTETIK TARBIYA INTEGRATSIYASINING PEDAGOGIK ASOSLARI	535-539
<i>Gulomova Komila Maxamatjanovna</i> TA'LIMDA FAOL O'QITISH METODLARINING SAMARADORLIGI: TAJRIBA VA TAHLIL	540-544
<i>Berdiyeva Nilufar Berdiyev qizi</i> BO'LAK MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARI TARBIYACHI –PEDAGOGLARINING IJODIY KOMPETENSIYALARINI INNOVATSION YONDASHUV ASOSIDA SHAKLLANTIRISH TAMOIYILLARI	545-549
<i>Фадлиева Амина Ильхамовна</i> ГУМАНИСТИЧЕСКАЯ ПЕДАГОГИКА КАРЛА РОДЖЕРСА И ЕЁ ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ	550-556
<i>Rajabov Eldor Erkinovich</i> THE ROLE OF PEER REVIEW TO IMPROVE WRITING EFFECTIVELY AMONG EFL STUDENTS	557-561
<i>Jumagulova Aziza Abduljalil qizi</i> BOSHLANG'ICH TAYYORGARLIK BOSQICHIDAGI DZYUDOKILARNING JISMONIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH ORQALI JISMONIY TAYYORGARLIGINI TAKOMILLASHTIRISH USLUBIYATI	562-573

<i>Toshnazarova Mohinur O'sarali qizi</i> "MOTIVATSION YONDASHUV" HAMDA "KREATIV FIKRLASH" TUSHUNCHALARINING MAZMUN VA MOHIYATI	574-578
<i>Maxmudova Nigoraxon Boyqo'zi qizi</i> BO'LAJAK CHET TILI O'QITUVCHILARINI KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA PRAGMATIK MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMLARI	579-585
<i>Hamroyeva Robiya Sherali qizi</i> KELAJAK PEDAGOGLARINING TANQIDIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR	586-591
<i>Tug'anboyeva Zamiraxon Shuxratbek qizi</i> TALABA KURASHCHI QIZLARNING KUCH CHIDAMLILIGINI MAXSUS MASHQLAR ORQALI OSHIRISH METODIKASI	592-598
<i>Sadritdinova Dinora A'zamjon qizi</i> WEB ILOVALARNI LOYIHALASHGA OID KOMPETENTLIK VA UNI RIVOJLANTIRISH	599-602
<i>Солохиддинова Фазилатхон Мухиддин кизи</i> ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИИ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ В ПРОЦЕССЕ УСВОЕНИЯ ГРАММАТИЧЕСКИХ ПОНЯТИЙ	603-611
<i>Ниязова Регина Рустамовна</i> АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПОДГОТОВКИ КВАЛИФИЦИРОВАННЫХ КАДРОВ В ОБЛАСТИ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА	612-615

Received: 2 October 2025
Accepted: 15 October 2025
Published: 25 October 2025

Article / Original Paper

THE PRACTICE OF “FATWA SHOPPING” IN ISLAMIC BANKING OPERATIONS AND LEGAL MECHANISMS FOR ITS PREVENTION

Sobitkhonov Jokhongir Zunnurkhon ugli

Lecturer at the Department of Business Law,
Tashkent State University of Law (TSUL),
Independent Researcher at TSUL
E-mail: sobitxonovjahongir@gmail.com

Abstract. This article analyzes the essence of the “fatwa shopping” practice observed in Islamic banking activities, its economic and legal implications, and mechanisms for its prevention. The study comparatively examines the recommendations of international organizations and the experiences of Malaysia, Pakistan, Bahrain, Indonesia, the United Kingdom, and CIS countries. In addition, the views of prominent Islamic jurists – Abdus Sattar Abu Ghuddah, Muhammad Taqi Usmani, Nizam Yaquby, and Ali al-Qaradaghi – are reviewed. Based on the analysis, it is recommended to implement legal instruments such as a centralized Shariah council, Shariah audit, and fit-and-proper criteria to prevent this issue.

Keywords: fatwa shopping, Islamic banking, Shariah Advisory Council, International Islamic Fiqh Academy, AAOIFI, IFSB.

ISLOM BANKLARI FAOLIYATIDA “FATVO SHOPPING” AMALIYOTI VA UNING OLDINI OLIH BO‘YICHA HUQUQIY MEXANIZMLAR

Sobitxonov Joxongir Zunnurxon o‘g‘li

Toshkent davlat yuridik universiteti (TDYUU)
Biznes huquqi kafedrası o‘qituvchisi,
TDYUU mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada islom banklari faoliyatida ko‘zatilayotgan «fatvo shopping» (fatwa shopping) amaliyotining mohiyati, iqtisodiy va huquqiy oqibatlari hamda uning oldini olish mexanizmlari tahlil etilgan. Ilmiy ishda Xalqaro tashkilotlar tavsiyalari hamda Malayziya, Pokiston, Bahrayn, Indoneziya, Buyuk Britaniya va MDH davlatlari tajribasi qiyosiy tarzda o‘rganilgan. Shuningdek, islom huquqi bo‘yicha olimlar – Abdus Sattor Abu G‘udda, Muhammad Taqiy Usmoniy, Nizom Yaqubiy va Ali Qoradog‘iy fikrlari tahlil qilingan. Tahlil natijalariga ko‘ra muammoni oldini olish yuzasidan markazlashgan shariat kengashi, shariat auditi va “fit-and-proper” mezonlari kabi huquqiy vositalarni jriy qilish tavsiya etiladi.

Kalit so‘zlar: fatvo shopping, islomiy bank, Shariah Advisory Council, International Islamic Fiqh Academy, AAOIFI, IFSB.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V5SI9Y2025N73>

Kirish. So‘nggi o‘n yilliklarda islomiy bank tizimi jahon iqtisodiyotining muhim tarkibiy qismi sifatida shakllandi. Xalqaro valyuta jamg‘armasi (International Monetary Fund – IMF) ma‘lumotlariga ko‘ra, 2024-yil holatiga ko‘ra, jahon islomiy moliya bozorining umumiy aktivlari 4,5 trillion AQSH dollaridan oshgan [1; 12–13-b.]. Bu ko‘rsatkich islom banklari va moliya institutlari nafaqat musulmon mamlakatlarda, balki Yevropada, Amerikada va Janubi-Sharqiy Osiyoda ham faol ravishda rivojlanayotganini ko‘rsatadi.

Islomiy bank tizimining tez sur'atlarda kengayishi uning ichki huquqiy va axloqiy tizimini qayta ko'rib chiqishni taqozo etdi. Bu tizimda shariat qoidalariga amal qilish asosiy prinsip hisoblanadi. Mazkur prinsip «shar'iy muvofiqlik» (Shariah compliance) deb ataladi. Ammo amaliyotda ayrim bank va moliyaviy muassasalar shariat talablariga to'liq amal qilmasdan, faqat tashqi ko'rinishda «islomiy» degan nomni qo'llayotgani kuzatiladi [2; 45–47-b.].

Bu jarayonda ko'pincha “fatvo shopping” (fatwa shopping) deb ataladigan holatlar sodir bo'ladi. Bu atama “shopping” so'zidan olingan bo'lib, ma'nosi – ma'lum bir iqtisodiy yoki huquqiy faoliyat uchun qulay fatvoni izlab, turli ulamolar yoki shariat kengashlariga murojaat qilishdir [3; 25-b.]. Masalan, bank yoki moliya kompaniyasi o'z amaliyotini shariatga muvofiqlashtirish uchun muftiy yoki kengashga murojaat qiladi, ammo uning xulosasi tijoriy manfaatlariga to'g'ri kelmasa, boshqa ulamodan “yengilroq” hukm olishga harakat qiladi.

Shu yo'l bilan “foyda uchun fatvo izlash” amaliyoti shakllanadi. Bu holat islom huquqidagi asosiy tamoyillardan biri – “adolat va halollik” prinsipiga zid bo'lib, fatvoning ma'naviy qimmatini pasaytiradi [4; 18-b.].

Klassik fiqhda bu amaliyot “tatabbu' ar-ruxas” deb nomlangan. Imom Navaviy va Ibn Obidin kabi ulamolar bu holatni “dinda yengillik orqali nafs xohishini qondirish” sifatida ta'riflagan va undan qaytarganlar [5; 62-b.]. Biroq zarurat va maslaha (islom huquqining eng muhim tamoyillaridan biri bo'lib, u inson manfaatini (yaxshilikni) ko'zlash va zararni bartaraf etish) holatlarida boshqa mazhab fatvolaridan foydalanish mumkinligi ham ta'kidlangan. Masalan, Imom Molik va Imom Shofeiyy ta'limotida moliyaviy ehtiyojlar tufayli boshqa mazhab hukmini qabul qilish joiz deb hisoblangan [6; 29–30-b.].

Hozirgi global iqtisodiy tizimda shunday faoliyat ko'p uchraydi. Masalan, ayrim banklar «rivo» (riba – foiz)ni taqiqllovchi qoidalarini aylanib o'tish uchun «tavvaruq» yoki «murabaxa» kabi shartnomalarni ishlatishadi. Bu shartnomalar fiqh nuqtai nazaridan o'ziga xos iqtisodiy mohiyatga ega bo'lsa-da, ayrim hollarda ular islom huquqining mohiyatidan uzoqlashib, amaliy jihatdan foizning niqoblangan shakliga aylanib qoladi [7; 51–53-b.].

Islomiy moliyaviy muassasalar uchun buxgalteriya hisobi va audit tashkiloti tomonidan 2023-yilda ishlab chiqilgan (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions – AAOIFI) Shariat standartlariga muvofiq, “fatvo shopping shariat qoidalarini manfaat uchun o'zgartirish yoki ularni o'z maqsadiga yo'naltirish amaliyoti bo'lib, u islomiy moliyaviy institutlar obro'siga va ishonchlilikiga jiddiy zarar yetkazadi” [8; 9-b.].

Shu bois ko'pgina mamlakatlar bu holatning oldini olish uchun markazlashgan shariat kengashlarini tashkil etishga kirishdi. Jumladan, **Malayziyada** Shariat maslahat kengashi (Shariah Advisory Council – SAC) 2003-yildan buyon markaziy bank tarkibida faoliyat yuritadi va uning qarorlari sudlar uchun majburiy hisoblanadi [9; 27–29-b.].

Pokistonda 2018-yilgacha har bir bankda mustaqil shariat kengashi mavjud bo'lgan, natijada turli fatvolar o'rtasida ziddiyat paydo bo'lgan. 2023-yilda Davlat banki (State Bank of Pakistan – SBP) yagona shariat standartlari “Shariah Governance Framework”ni joriy etdi [10; 33-b.].

Bahraynda va **Birlashgan Arab Amirliklarida** shariat masalalari bo'yicha yagona markaziy organlar faoliyat ko'rsatmoqda. Bahrayn Markaziy banki (CBB) barcha banklar faoliyatini AAOIFI standartlari asosida tekshiradi [11; 18–20-b.].

O'zbekiston uchun esa bu masala ayni paytda dolzarbdir. Mamlakatda islomiy moliya tizimi shakllanish bosqichida bo'lib hozirda islom banklari to'g'risidagi qonun loyihasi ishlab chiqilmoqda [12; 4-b.]. Agar shariat boshqaruvi tizimi markazlashmagan holda joriy etilsa, fatvo shopping amaliyoti kelajakda moliyaviy va axloqiy muammolarni keltirib chiqarishi mumkin.

Shu sababli, fatvo shoppingning oldini olish masalasi nafaqat huquqiy yoki diniy muammo, balki davlat miqyosidagi iqtisodiy barqarorlik va qonun ustuvorligi bilan ham chambarchas bog'liqdir.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. “Fatvo shopping” masalasi islomiy huquq va moliya sohasida so'nggi o'n yillikda eng ko'p muhokama qilinayotgan ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Bu atama ilk bor 1990-yillarda “Islamic Financial Review” va “Journal of Islamic Economics” jurnallarida ilmiy muomalaga kiritilgan bo'lib, u islomiy moliya muassasalarida fatvo berish jarayonidagi **shariat izchilligining buzilishini** anglatgan [1; 15–17-b.].

AAOIFI va Islomiy moliyaviy xizmatlar bo'yicha kengash (Islamic Financial Services Board – IFSB) kabi xalqaro tashkilotlar 2010-yildan boshlab “Shari'ah Governance Framework” va “Shari'ah Standards” nomli hujjatlar orqali ushbu muammoni tizimli hal etishga harakat qilmoqda [2; 11-b.]. Ular fatvo chiqarish jarayonini aniq tartibga solish, shariat kengashlarining mustaqilligini ta'minlash va olimlar hamjamiyati o'rtasida manfaatlar to'qnashuvini oldini olishni maqsad qilgan.

Bundan tashqari, islom huquqshunoslari ham bu masalada turli yondashuvlarni ilgari surishgan. Doktor Abdus Sattor Abu G'udda “Fiqh al-Mu'amalat al-Maliyyah al-Mu'asira” asarida fatvoning shariatdagi vazifasi “ilohiy hukmni aniqlash” ekanligini ta'kidlab, fatvoni tijorat yoki shaxsiy manfaat bilan bog'lashni “qat'iy man etilgan illat” deb baholaydi [3; 44–46-b.].

Muftiy Muhammad Taqiy Usmoniyning “An Introduction to Islamic Finance” asarida fatvo shopping “islomiy moliyaning ichki axloqiy inqirozi” sifatida talqin qilinadi. Uning fikricha, bank yoki moliya kompaniyasi fatvoni “bozorbop mahsulot yaratish vositasi” sifatida ko'rmasligi, balki “Allohning hukmini topish usuli” sifatida qabul qilishi shart [4; 27-b.].

Shayx Ali al-Qoradog'iy esa “Maqasid al-Sharia fi al-Mu'amalat al-Maliyyah al-Mu'asira” asarida bu muammoni **maqosidiy yondashuv** orqali hal qilishni taklif etadi. Uning fikricha, fatvoning qiymati uning shariatning besh asosiy maqsadi – din, aql, mol, nasl va jonni himoya qilishga xizmat qilishi bilan o'lchanadi [5; 53–54-b.].

Shayx Vahba az-Zuhayliyning “Al-Fiqh al-Islomiy va adillatuhu” asarida “tatabbu' ar-ruxas” amaliyotiga nisbatan qattiq tanqid bildirilgan. Uning ta'kidlashicha, har bir fiqhiy mazhab ichidagi hukmlar tizimi yaxlit bir mantiqiy bog'lanishga ega, shuning uchun ularni aralashtirish “talfiq”ga olib keladi va bu shariatning izchilligiga xatar tug'diradi [6; 81–82-b.].

Yuqoridagi manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, fatvo shopping muammosi nafaqat axloqiy yoki diniy, balki iqtisodiy barqarorlik va huquqiy tizim muvozanati bilan bog'liq masaladir.

Tadqiqotda masalani har tomonlama o'rganish uchun quyidagi to'rtta metodologik yondashuvdan foydalanilgan:

1) Normativ-huquqiy yondashuv

Bu usul islom moliyasi sohasini tartibga soluvchi xalqaro va milliy qonunchilik normalarini tahlil qilishga qaratilgan. Masalan, Malayziyada 2003-yilda qabul qilingan “Central

Bank of Malaysia Act”ga muvofiq Shariat maslahat kengashi (SAC) markaziy bank tizimida yagona shariat organi sifatida ishlaydi va uning qarorlari barcha moliya muassasalari uchun majburiydir [7; 26–28-b.].

Pokistonda esa 2023-yilda Davlat banki “Shari’ah Governance Framework for Islamic Banking Institutions”ni joriy etdi. Bu hujjatda har bir bankdagi shariat kengashi faqat mahalliy emas, balki milliy darajadagi shariat organi bilan muvofiq ish yuritishi shartligi belgilangan [8; 33–34-b.].

Bahrayn va BAAda markazlashgan shariat kengashi barcha banklar uchun yagona fatvo reyestrini yuritadi. Bu usul fatvo shoppingni cheklashning samarali huquqiy usuli sifatida tan olingan [9; 19–21-b.].

2) Taqqoslama (qiyosiy) yondashuv

Bu usul orqali turli mamlakatlardagi shariat boshqaruv tizimlari solishtirildi. Malayziya, Pokiston, Indoneziya, Saudiya Arabistoni va Bahrayndagi amaliyotlar tahlil qilinganda, fatvo shopping darajasi shariat organlari markazlashgan davlatlarda pastligi aniqlandi [10; 55–57-b.].

MDH mamlakatlarida esa shariat organlari hali shakllanish bosqichida ekanligi sababli, bu muammo hanuz dolzarb. Masalan, Qozog’istonda “Islomiy banklar to’g’risida”gi qonun 2009-yilda qabul qilingan bo’lsa-da, amalda fatvo nazorati to’liq markazlashmagan [11; 12–13-b.].

3) Fiqhiy (doktrinal) yondashuv

Bu usul orqali zamonaviy ulamlarning fatvo shopping haqidagi qarashlari o’rganildi. Muftiy Usmoniy fatvoni “ijtihad mahsuli” sifatida ko’rsa, Abu G’udda uni “axloqiy mas’uliyat” deb ta’riflaydi. Shuning uchun u fatvo beruvchi faqih iqtisodiy tashkilotdan moddiy jihatdan mustaqil bo’lishi kerakligini ta’kidlaydi [12; 47-b.].

4) Maqosidiy (maqsadga yo’naltirilgan) yondashuv

Bu yondashuv fatvo shoppingni islomiy huquqning maqsadlari nuqtai nazaridan tahlil qiladi. Shariatning asosiy maqsadlari — din, mol, aql, nasl va jonni himoya qilish bo’lib, fatvo shopping ularning kamida uchtasini (din, mol va axloq) zaiflashtiradi [13; 51–53-b.].

Shayx Ali Qoradog’iy bu haqda shunday deydi:

“Fatvo shoppingning oldini olish shariatni qattiqashtirish emas, uning maqsadlarini to’g’ri anglashdir” [5; 54-b.].

Muhokama. “Fatvo shopping” muammosi haqida zamonaviy faqihlar o’rtasida fikrlar xilma-xil bo’lib, ularning har biri bu holatni turli nuqtai nazardan baholaydi.

Doktor **Abdus Sattor Abu G’udda** bu masalada keskin pozitsiyani egallab, “fatvo shopping”ni “ijtihadni tijoratlashtirish” deb ataydi. Uning ta’kidlashicha, fatvo — Alloh hukmini ifoda etuvchi ilohiy vazifa bo’lib, uni inson manfaatlariga moslashtirish “shariatning qadriyatlarini tahqirlash” bilan barobardir [1; 45–46-b.]. U fatvo chiqaruvchi faqihning iqtisodiy yoki ma’muriy ta’sirdan mutlaqo mustaqil bo’lishi zarurligini ta’kidlaydi.

Muftiy Muhammad Taqiy Usmoniy esa “fatvo shopping”ni “islomiy moliya tizimining eng katta axloqiy inqirozi” deb baholaydi. Uning fikricha, fatvoning maqsadi tijorat foydasi emas, balki ilohiy rozilikdir. Shu sababli, bank yoki kompaniya o’z faoliyatini “shariatga muvofiq” deb e’lon qilishdan oldin, uning mazmunan ham shariat maqsadlariga xizmat qilayotganiga ishonch hosil qilishi shart [2; 37–38-b.].

Shayx Nizom Yaqubiy bu masalaga nisbatan nisbatan yumshoqroq yondashuvni taklif qiladi. Uning fikricha, agar turli mazhablar orasidagi farq shariat maqsadlariga xizmat qilsa, bu holat “fatvo shopping” emas, balki “fiqhiy tanlov erkinligi” hisoblanadi [3; 29–30-b.]. Shu bilan birga, u shunday deydi:

“Mazhablar xilma-xilligi islomning boyligi, ammo uni nafs yoki foyda manfaati uchun suiiste’mol qilish — ilmiy xiyonatdir” [3; 31-b.].

Shayx Ali al-Qoradog’iy esa fatvo shoppingni “maqosid al-shari’a” asosida baholash kerakligini ta’kidlaydi. Uning fikricha, agar bir fatvo umumiy manfaatni ta’minlasa, u boshqasiga nisbatan ustun bo’lishi mumkin, ammo u foyda uchun emas, shariatning umumiy maqsadi uchun tanlanishi lozim [4; 53-b.].

Shayx Vahba az-Zuhayliy bu holatni “talfiq” — turli mazhablar hukmlarini aralashtirish — shaklida baholaydi. Uning ta’kidlashicha, har bir mazhab tizimi yaxlit fiqhiy mantiqqa ega, shuning uchun ularni erkin birlashtirish shariatning izchilligini buzadi va bu “maqbul ijthod” doirasidan chiqadi [5; 82–83-b.].

Xalqaro darajada fatvo shopping muammosini cheklash maqsadida qator tashabbuslar amalga oshirilgan. Jumladan, **AAOIFI** o’zining 2023-yilgi “Shari’ah Standards” to’plamida fatvo shoppingni ochiqdan-ochiq tanqid qildi va shariat kengashlari uchun axloq kodeksini joriy etdi. Unda shunday deyiladi:

“Har qanday fatvo iqtisodiy foyda yoki tashkilot siyosati ta’siri ostida chiqarilgan bo’lsa, u haqiqiy fatvo hisoblanmaydi” [6; 14-b.].

IFSB 2025-yilda qabul qilingan “Guiding Principles for Shariah Governance” hujjatda fatvo shoppingning oldini olish uchun “ikki bosqichli shariat audit” tizimini joriy etishni tavsiya qildi [7; 41–43-b.]. Bu tizimda bank ichidagi ichki auditdan tashqari, milliy darajadagi tashqi audit ham amalga oshiriladi.

Xalqaro islom fiqhi akademiyasi (International Islamic Fiqh Academy – IIFA) 2009-yildagi 179-sonli qaror orqali “tashkillashtirilgan tavvaruq” (organised tawarruq) amaliyotini man etdi, chunki u “shariatdagi ribo qoidasini aylanib o’tish” usuli sifatida qo’llanilayotgan edi [8; 12–14-b.].

Islom taraqqiyot banki (Islamic Development Bank – IsDB) 2023-yilda “Shari’ah Compliance Framework”ni qabul qildi. Unda fatvo chiqaruvchilar uchun axloq qoidalari va manfaatlar to’qnashuvini oldini olish bo’yicha 10 ta talab belgilandi [9; 23–24-b.].

Shu bilan birga, **Malayziya, Bahrayn** va **BAA**da shariat qarorlari markazlashgan tizimda chiqariladi. Masalan, Malayziyadagi Shariat maslahat kengashi (SAC) qarorlari sudlar uchun majburiy bo’lib, fatvo shopping ehtimolini deyarli yo’qqa chiqargan [10; 28–29-b.].

O’zbekistonda islomiy bank tizimi hozirgi kunda rivojlanish bosqichida. Mamlakatda 2025-yilda qabul qilinishi kutilgan “Islom banklari to’g’risida”gi qonun loyihasida shariat kengashi instituti nazarda tutilgan bo’lsa-da, uning markazlashtirilgan yoki detsentralizovan shakli hali aniqlanmagan [11; 3-b.].

O’zbekiston Markaziy banki va Moliya vazirligi tomonidan yaratilgan “Islamiy moliyani rivojlantirish yo’l xaritasi”ga ko’ra, shariat muvofiqligi ustidan nazorat AAOIFI va IFSB standartlari asosida amalga oshirilishi kerak. Biroq amalda milliy shariat organi hali tuzilmaganligi sababli, har bir bank o’z faqihlari bilan ish olib borishi mumkin. Bu esa fatvo shopping xavfini oshiradi [12; 18–19-b.].

MDH davlatlaridagi tajriba shuni ko'rsatadiki, fatvo shoppingning oldini olish uchun markazlashgan kengash juda muhim. Masalan, Qozog'istonda 2009-yildan faoliyat yurituvchi shariat kengashi banklar faoliyatini muvofiqlashtirib kelmoqda, Qirg'izistonda esa 2021-yilda markaziy bank huzurida maxsus Shariat maslahat kengashi tuzilgan [13; 17–18-b.].

O'zbekiston uchun eng to'g'ri yo'l — Malayziya va Bahrayn modellarini uyg'unlashtirgan "Yagona milliy shariat kengashi"ni tashkil etishdir. Bu kengash faqat fatvo chiqarish bilan cheklanmasdan, fatvolar reyestrini yuritish, shariat auditini amalga oshirish va barcha moliya muassasalari faoliyatini monitoring qilish bilan shug'ullanishi lozim.

Shuningdek, fatvo chiqaruvchi faqihlar uchun "fit-and-proper" mezonlarini joriy etish kerak. Bu mezonlar ulamo va shariat maslahatchilarida ilmiy salohiyat, amaliy tajriba va axloqiy mezon talablarini belgilaydi [14; 36–37-b.].

Fatvo shoppingning xavfi faqat iqtisodiy yoki huquqiy emas, balki ijtimoiy va ma'naviydir. Agar fatvolar tijorat manfaati uchun chiqarilsa, jamoatchilikning shariatga va ulamolarga bo'lgan ishonchi so'nadi. Bu esa islomiy moliya tizimining axloqiy asoslariga putur yetkazadi [15; 44–45-b.].

Fiqhiy nuqtai nazardan, fatvo shopping "ribo"ni niqoblash, "hiyla"ga murojaat qilish yoki shariatni manfaat vositasiga aylantirish bilan bir ma'noni anglatadi. Shuning uchun bu holatni faqat huquqiy cheklovlar orqali emas, balki jamiyatlardagi diniy bilim va ma'naviy mas'uliyatni kuchaytirish orqali ham bartaraf etish lozim [16; 22–24-b.].

Natijalar. Tadqiqot natijalari shundan dalolat beradiki, "fatvo shopping" muammosi islomiy bank tizimining faqat huquqiy yoki nazariy emas, balki amaliy va tizimli muammosidir. Bu hodisaning oldini olish uchun qator davlatlarda turli huquqiy va institutsional choralar joriy etilgan.

1. Markazlashgan shariat boshqaruv tizimi samarasi

Fatvo shopping darajasi eng past bo'lgan davlatlar — shariat boshqaruvi markazlashgan mamlakatlardir. **Malayziya, Bahrayn va BAA** tajribasi shuni ko'rsatadiki, markaziy shariat kengashi mavjud bo'lganda, banklar o'z amaliyotini boshqa manbadan "qulayroq" fatvo bilan asoslash imkoniga ega bo'lmaydi.

Malayziyadagi **Shariah Advisory Council (SAC)** qarorlari sudlar uchun majburiy bo'lib, 2014-yilda mamlakat Oliy sudi "Bank Islam Malaysia Berhad v. Adnan Omar" ishida SAC fatvosini qonun kuchiga teng deb e'tirof etgan [1; 27–28-b.]. Shu bilan birga, Bahrayndagi **Central Bank of Bahrain (CBB)** AAOIFI standartlarini majburiy etib belgilagan va har bir fatvo AAOIFIning markaziy bazasida ro'yxatdan o'tkaziladi [2; 18–19-b.].

Bu usul faqat shariatning izchilligini ta'minlabgina qolmasdan, xalqaro investorlar uchun ishonch muhitini ham yaratadi.

2. MDH mamlakatlari natijalari

Qozog'iston, Qirg'iziston va Tojikistonda islomiy moliya tizimi so'nggi o'n yillikda rivojlana boshladi. Biroq bu davlatlarda shariat organlari hanuz to'liq mustaqil emas. Masalan, Qozog'istonda 2009-yilgi "Islomiy banklar to'g'risida"gi qonunda shariat kengashi bank ichki tuzilmasi sifatida belgilangan [3; 11–12-b.]. Bu holat shariat qarorlarining xolisligini ta'minlashda muammo tug'diradi.

Qirg'izistonda 2021-yildan "Shar'iy Maslahat Kengashi" markaziy bank huzurida tashkil etildi, ammo uning vakolati hali cheklangan [4; 23–24-b.]. Shu sababli, mazkur mamlakatlarda fatvo shopping ehtimoli hanuz yuqori.

3. O'zbekiston sharoitidagi amaliy tahlil

O'zbekistonda hozircha markaziy shariat organi mavjud emas. 2025-yilda qabul qilinishi kutilgan "Islom banklari to'g'risida"gi qonun loyihasi ushbu yo'nalishda dastlabki huquqiy asos bo'ladi [5; 5–6-b.].

Yuqoridagilarga asosan O'zbekistonda fatvo shoppingni oldini olish uchun quyidagilar taklif etiladi:

- 1) **Yagona milliy shariat kengashini** tashkil etish — bu organ fatvolarni markazlashtirib ro'yxatga oladi va ularni yagona bazaga kiritadi.
- 2) **Shariat auditi tizimini joriy etish** — ichki va tashqi audit orqali bank faoliyati shariat mezonlariga mosligi tekshiriladi.
- 3) **Shariat maslahatchilari uchun "fit-and-proper" mezonlarini belgilash** — faqihlar ilmiy daraja, tajriba va axloqiy talablarga javob berishi lozim.
- 4) **AAOIFI va IFSB standartlarini milliy qonunchilikka integratsiya qilish** — bu orqali xalqaro muvofiqlik ta'minlanadi.
- 5) **Fatvo reyestri va yagona ma'lumotlar bazasini yaratish** — har bir chiqarilgan fatvo yagona elektron tizimda saqlanishi va ommaga ochiq bo'lishi kerak.

Bu choralar faqat huquqiy emas, balki axloqiy barqarorlik nuqtai nazaridan ham muhimdir. Chunki shariat asosidagi tizimda fatvolarning tozaligi — islomiy moliyaning ishonchliligi kafolatidir [6; 34–35-b.].

Xulosa. Tadqiqot natijalariga asoslanib quyidagi umumiy xulosalar chiqarildi:

Fatvo shopping mohiyati – bu shariat hukmlarini shaxsiy yoki tijorat manfaatlariga moslashtirish orqali shariat ruhidan chekinish amaliyotidir. U islomiy bank tizimidagi axloqiy va huquqiy barqarorlikka jiddiy xavf soladi.

Markazlashgan shariat boshqaruvi fatvo shoppingning oldini olishning eng samarali usuli hisoblanadi. Malayziya va Bahrayn tajribasi shuni ko'rsatdiki, yagona shariat kengashi fatvolarni muvofiqlashtirish orqali tizimdagi ziddiyatlarni yo'qotadi.

AAOIFI va IFSB standartlarini milliy qonunchilikka joriy etish zarur. Bu islom banklari faoliyatida xalqaro shariat talablariga to'liq muvofiqlikni ta'minlaydi.

O'zbekistonda islom bankchiligi tizimi hali shakllanish bosqichida bo'lgani sababli, fatvo shopping xavfini oldindan bartaraf etish uchun huquqiy, axloqiy va institutsional choralar tizimini yaratish lozim.

Shariat maslahatchilari va ulamolarning mustaqilligi ta'minlanishi kerak. Faqat iqtisodiy yoki siyosiy ta'sirdan xoli faqihlar tomonidan chiqarilgan fatvoga haqiqiy shariat hukmi sifatida qabul qilinishi mumkin.

Jamiyatda ma'naviy mas'uliyatni kuchaytirish ham muhim omildir. Agar shariat fatvolariga bo'lgan ishonch susaysa, islomiy moliyaning barcha afzalliklari yo'qoladi.

Shu tariqa, fatvo shoppingga qarshi kurash nafaqat huquqiy, balki ma'naviy islohotlar tizimini ham o'z ichiga olishi lozim. Bu holda islomiy bank tizimi haqiqiy adolat va halollik asosida faoliyat yuritishi mumkin bo'ladi.

Adabiyotlar/Literatura/References:

1. AAOIFI. *Shari'ah Standards 2023 Edition*. Manama: AAOIFI, 2023.
2. Bank Negara Malaysia. *Shariah Resolutions in Islamic Finance*. Kuala Lumpur, 2024.
3. Central Bank of Bahrain. *Rulebook – Volume 2: Shari'a Governance Module*. Manama, 2024.
4. DSN-MUI. *Fatwa No. 82 on Tawarruq*. Jakarta, 2011.

5. Qaradaghi, A. A. *Maqasid al-Sharia fi al-Mu'amalat al-Maliyyah al-Mu'asira*. Doha, 2020.
6. Usmani, M. T. *An Introduction to Islamic Finance*. Karachi, 2019.
7. Abu Ghudda, A. S. *Fiqh al-Mu'amalat al-Maliyyah al-Mu'asira*. Jidda: Dar al-Qalam, 2018.
8. IIFA. *Resolution No. 179 on Organized Tawarruq*. Jidda, 2009.
9. IFSB. *Guiding Principles for Shariah Governance*. Kuala Lumpur, 2025.
10. Zuhayliy, W. *Al-Fiqh al-Islami wa Adillatuhu*. Damashq: Dar al-Fikr, 2004.
11. <https://lex.uz/ru/docs/7089547>
12. RBK. *Российская пилотная программа исламских финансов*. Москва, 2023.
13. SAMA. *Shariah Governance Framework*. Riyadh, 2023.
14. IsDB. *Shariah Compliance Framework*. Jidda, 2023.
15. IIFA Journal. *Ethics in Islamic Financial Fatwas*. Jidda, 2022.
16. BNM Bulletin. *Islamic Banking Governance*. Kuala Lumpur, 2024.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 5/9 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).